

ZAMONAVIY TURKIYA IJTIMOIIY-SIYOSIY JARAYONLARI TRANSFORMATSIYASI

Abdujabborov Anasxon Jaloldin o'g'li

Mustaqil tadqiqotchi

E-mail: abdujabbarovanasxon077@gmail.com

+998911907878

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy Turkiyada kechayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning transformatsiyasi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda XX asr oxiri va XXI asr boshlarida yuz bergan siyosiy islohotlar, davlat va jamiyat munosabatlaridagi o'zgarishlar, demokratiya, sekulyarizm va siyosiy identifikatsiya masalalari kompleks yondashuv asosida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, global va mintaqaviy omillarning Turkiya ichki siyosiy tizimiga ta'siri ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Turkiya siyosati, ijtimoiy transformatsiya, siyosiy islohotlar, demokratiya, davlat va jamiyat.

Аннотация. В статье проводится научный анализ трансформации социально-политических процессов в современной Турции. Рассматриваются ключевые изменения в политической системе, государственно-общественных отношениях, а также вопросы демократии, секуляризма и политической идентичности в конце XX – начале XXI века. Особое внимание уделяется влиянию глобальных и региональных факторов на внутреннюю политику Турции.

Ключевые слова: политика Турции, социальная трансформация, политические реформы, демократия, государство и общество.

Annotation. This article analyzes the transformation of socio-political processes in contemporary Türkiye. The study examines political reforms, changes in state–society relations, and issues of democracy, secularism, and political identity

from the late twentieth to the early twenty-first century. It also highlights the impact of global and regional dynamics on Türkiye's internal political system.

Keywords: Turkish politics, social transformation, political reforms, democracy, state–society relations.

Kirish. Zamonaviy Turkiya ijtimoiy-siyosiy jarayonlari murakkab va ko'p qatlamli transformatsiya bosqichini boshdan kechirmoqda. Ushbu jarayonlar tarixiy meros, siyosiy modernizatsiya, globalizatsiya va ichki ijtimoiy talablar o'zaro ta'siri natijasida shakllanmoqda. Turkiya tajribasi Sharq va G'arb siyosiy modellari o'rtasida muvozanat izlash jarayonining yorqin namunasi sifatida ilmiy qiziqish uyg'otadi.

Asosiy qism. XX asrning so'nggi choragiga kelib Turkiya jamiyati chuqur demografik va ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar jarayoniga kirishdi. Jadal urbanizatsiya, sanoat ishlab chiqarishining kengayishi, ta'lim tizimining ommaviylashuvi hamda yangi ijtimoiy qatlamlar, xususan shaharlik o'rta sinfningsh shakllanishi mamlakatning an'anaviy ijtimoiy tuzilmasini tubdan o'zgartirdi. Qishloq hududlardan yirik metropollarga yo'nalgan ichki migratsiya nafaqat mehnat bozori va turmush tarziga, balki siyosiy talablar spektriga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi¹. Natijada davlatga xos markazlashgan boshqaruv modeli yangi ijtimoiy ehtiyojlar fonida qayta ko'rib chiqilishini talab eta boshladi; siyosiy vakillik, ishtirok va manfaatlar ifodasi masalalari tobora dolzarblashdi.

Ilgari ustuvor bo'lgan elitaviy va markazlashgan siyosiy tuzilma jamiyatdagi ijtimoiy tabaqalanish, madaniy xilma-xillik hamda hududlar o'rtasidagi tafovutlarning kuchayishi bilan murakkab munosabatlarga kirishdi. Shu sharoitda pluralistik ijtimoiy makon shakllanib, siyosiy institutlar oldida turli manfaatlar va identifikatsiyalarni muvofiqlashtirish vazifasi yuzaga chiqdi. Siyosiy partiyalar va vakillik organlari yangi elektorat guruhlar bilan ishlash mexanizmlarini ishlab chiqishga majbur bo'lib, bu holat siyosiy raqobat shakllarining transformatsiyasiga olib keldi.

¹ Mardin Ş. Religion and Social Change in Modern Turkey. – Albany: SUNY Press, 1989. – P. 179.

Sovuq urushdan keyingi geosiyosiy muhit ham ichki siyosiy jarayonlarga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi. Mintaqaviy xavfsizlik muammolari, iqtisodiy liberallashtirish tendensiyalari hamda Yevropa Ittifoqi bilan integratsiya istiqbollari siyosiy modernizatsiyaning muhim tashqi omillari sifatida namoyon bo'ldi². Ayniqsa, Yevropa integratsiyasi doirasida ilgari surilgan demokratik standartlar, inson huquqlariga oid talablar va huquqiy davlat tamoyillari ichki islohotlarni jadallashtiruvchi katalizator vazifasini bajardi.

XXI asr boshlarida amalga oshirilgan siyosiy-huquqiy islohotlar davlat boshqaruvining institutsional arxitekturasiga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Konstitutsiyaviy tuzatishlar siyosiy hokimiyatni amalga oshirish mexanizmlarini qayta shakllantirish, fuqarolik huquqlarini kengaytirish hamda siyosiy ishtirok shakllarini rag'batlantirishga qaratildi³. Shu bilan birga, boshqaruv samaradorligini oshirish va qaror qabul qilish jarayonlarini tezlashtirish maqsadida ijro hokimiyatining roli kuchaydi. Mazkur tendensiya ayrim tadqiqotlarda davlat apparatining funksional imkoniyatlarini kengaytirish vositasi sifatida baholangan bo'lsa, boshqa ilmiy yondashuvlarda u hokimiyatlar bo'linishi va institutsional muvozanat masalalari nuqtayi nazaridan munozarali jarayon sifatida talqin qilinmoqda.

Davlat boshqaruvida texnokratik yondashuvlarning kuchayishi, strategik rejalashtirish amaliyotining kengayishi hamda markazlashgan qaror qabul qilish mexanizmlarining institutsionalizatsiyalashuvi siyosiy tizimning o'zgaruvchan ijtimoiy sharoitlarga moslashuvchanligini oshirishga xizmat qildi. Shu bilan birga, ushbu jarayon davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar modelini ham qayta belgilab berdi.

Zamonaviy Turkiyada fuqarolik jamiyati institutlari, nodavlat tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari hamda raqamli kommunikatsiya platformalarining faollashuvi siyosiy jarayonlarning ko'p subyektli tus olishiga olib keldi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali jamoatchilik fikrining tezkor shakllanishi davlat siyosatini ishlab

² Göle N. Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme. – İstanbul: Metis Yayınları, 1991. – S. 73.

³ Çaha Ö. Sivil Toplum ve Devlet. – İstanbul: Orion Kitabevi, 2010. – S. 41.

chiqish va legitimlashtirish mexanizmlariga bevosita ta'sir eta boshladi⁴. Natijada davlat va jamiyat o'rtasidagi aloqalar vertikal bo'ysunish modelidan muloqot va o'zaro ta'sirga asoslangan murakkab tizimga tomon evolyutsiyalandi. Biroq milliy xavfsizlik, ijtimoiy barqarorlik va siyosiy yaxlitlikni ta'minlash zarurati davlat tomonidan muayyan nazorat mexanizmlarini saqlab qolishni ham taqozo etmoqda. Fuqarolik faolligi bilan davlat regulyatsiyasi o'rtasidagi ushbu muvozanat zamonaviy siyosiy transformatsiyaning eng murakkab masalalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Transformatsiya jarayonlarida siyosiy identifikatsiya masalasi alohida strategik ahamiyat kasb etdi. Sekulyarizm, diniy qadriyatlar, milliylik hamda demokratik g'oyalar o'rtasidagi nisbat zamonaviy turk siyosiy diskursining markaziy o'qlaridan biriga aylandi⁵. Bu omillar siyosiy partiyalar dasturlarida, saylov kampaniyalarida va jamoatchilik muhokamalarida turli kombinatsiyalarda ifodalanmoqda.

Recep Tayyip Erdoğan siyosiy davrida legitimlilik va ijtimoiy tayanch masalalarining qayta talqin etilishi ushbu jarayonga yangi mazmun bag'ishladi. Diniy-madaniy identifikatsiya unsurlarining milliy taraqqiyot va ijtimoiy adolat haqidagi tasavvurlar bilan uyg'unlashtirilishi siyosiy identitetni faqat mafkuraviy pozitsiya emas, balki tarixiy xotira, ijtimoiy mansublik va kollektiv tajriba bilan bog'liq ko'p qatlamli hodisa sifatida shakllantirdi. Mazkur dinamik jarayonlar Turkiyada zamonaviy siyosiy identitetning murakkab, o'zgaruvchan va institutsional jihatdan muhim modelini yuzaga chiqardi.

Xulosa. Zamonaviy Turkiya ijtimoiy-siyosiy jarayonlari transformatsiyasi murakkab, ko'p omilli va dinamik xarakterga ega. Ushbu jarayonlar tarixiy meros, ichki ijtimoiy ehtiyojlar va global siyosiy muhit ta'siri ostida shakllanmoqda. Transformatsiya davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish, siyosiy barqarorlikni ta'minlash va jamiyatning yangi talablariga moslashish zaruratidan kelib chiqadi. Shu bois, Turkiya tajribasi zamonaviy siyosiy transformatsiyalarni o'rganishda

⁴ Yılmaz İ. Muslim Democrats in Turkey and Egypt. – Turkish Studies. – London, 2011. – Vol. 12, No. 1. – P. 28.

⁵ Tilly Ch. Democracy. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – P. 87.

muhim ilmiy model bo'lib xizmat qiladi hamda rivojlanayotgan jamiyatlar uchun qiyosiy tahlil imkoniyatlarini kengaytiradi.

Bundan tashqari, mazkur transformatsiya jarayoni davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning qayta konfiguratsiyasini yaqqol namoyon etib, siyosiy legitimatsiya, ijtimoiy konsensus va boshqaruvning institutsional barqarorligi masalalarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Aynan ushbu jihat Turkiyada siyosiy modernizatsiyaning nafaqat tashkiliy-institutsional, balki mafkuraviy va ijtimoiy-psixologik o'lchovlarini ham chuqur tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Lewis Bernard. The Emergence of Modern Turkey. – Oxford: Oxford University Press, 2002.
2. Keyman, E. Fuat. Modernity, Secularism and Islam: The Case of Turkey. – Theory, Culture & Society. – London, 2007. – Vol. 24, No. 2.
3. Heper, Metin. The State and Kurds in Turkey: The Question of Assimilation. – New York: Palgrave Macmillan, 2007.
4. Mardin, Şerif. Religion and Social Change in Modern Turkey. – Albany: SUNY Press, 1989.
5. Kuru, Ahmet T. Secularism and State Policies toward Religion: The United States, France, and Turkey. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
6. Öniş, Ziya. Turkey and the Middle East after September 11: The Importance of the EU Dimension. – Turkish Studies. – London, 2004. – Vol. 5, No. 2.
7. Yavuz, M. Hakan. Islamic Political Identity in Turkey. – Oxford: Oxford University Press, 2003.
8. Göle, Nilüfer. Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme. – İstanbul: Metis Yayınları, 1991.
9. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). – Ankara: Resmî Gazete Yayınları. – 2-, 6- va 104-moddalar.
10. Çaha, Ömer. Sivil Toplum ve Devlet. – İstanbul: Orion Kitabevi, 2010.

11. Yılmaz, İhsan. Muslim Democrats in Turkey and Egypt. – Turkish Studies. – London, 2011. – Vol. 12, No. 1.
12. Tilly, Charles. Democracy. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007.